

Aan

TNT Post
Port betaald
Port payé
Pais-Bas

winterBODE

GRAAG RETOUR
Schimmelpennink
Weteringschans 177
1017 XD Amsterdam

Fout of onbekend adres?

Woorden als deze

**Waar geurde je toen naar, toen, het was
een woord dat er niet was, zomersneeuw, zweem
van lichtweefsel, mondstilte, honinggras**

**vandaag, najaar, in ons slordig beheerd paradijs
hoorde ik, afzijdig, tussen de wildgroei
je pathetisch geblokkeerde zilver rinkelen**

**ik ziende taalde het doofste, witvlinders, leven
zo licht dat geen naam het kon dragen, en jij
bestond dit onteigend moment dat ik rilde**

**woorden als deze staan voorgoed roerloos, ik
bewoon ze, ook nu de wind opsteekt, oude
schaduwtakken breken en je het koud hebt -**

Gerrit Kouwenaar
Uit: *Vallende stilte*

BOEKHANDEL SCHIMMELPENNINK

De Bode is het
huisorgaan van

**Boekhandel
Schimmelpennink**
Weteringschans 177
1017 XD Amsterdam
Telefoon 020-6230961

www.schimmelpennink.nl

Medewerkers

Marianne Aldering
Peter Blok
Mirjam Gerretzen
Kees Helsloot
Yves van Kempen
Willem Koperdraad
Stan Meuwese
Jan Melkert
Jan van Raamsdonk
Joop Quint
Frans Schouten
Arend Schulp
Ton Vink
Frans Woolthuis

Oud Medewerkers

Marianne Aldering, Sam Alena, Martin van Amerongen, Goveert Anschutz, René Appel, Chris Bajesma, Bert Barends, Gius Baer, Binnert de Beaufort, Dirk van Beek, Rudi Beundersman, Jan Beijerinck, Henk de Boer, Joanni Blaise, Peter Blok, Kees Bijlveen, André Boelke, Sandra Boerma, Martin Bootman, Ad van der Borst, Hanny Bourmans, Ina Brekelmans, Anne Bolhuis, Alfred van Cleef, Cees Cruson, Hans van Daalen, Rineke van Daalen, Ger Dekker, Bianca van Dillen, Floris Dogterom, Pieter van Douren, Laura Emmelkamp, Gerard Emmenik, Arend Evenhuis, Marie Everard, Thor Faber, Tini Fischer, Sjoerd Fortuin, Lex Goos, Karin Groen, Nel Groot, Joris van Groenigen, Marjolijn de Groot, Roy Haarms, Hein ten Hammen van der Beek, Kees Helsloot, Cary Hendrik, Jacques Hendrickx, Jos van Hest, Joram Hoekman, Klaus Hoekman, Ybo Houtman, Manieke Holten, D. Hooger, Hein van de Horst, Ybo Houtman, Mirjam Hufferen, Willem Jaegers, Willem Jansen, Ellen Jansen, Jasper Jobisz, Jan de Jong, Simone Jong, Ineke Jonge, Jan Jumelet, Adly Kaiser, Yves van Kempen, Maarten Kloos, Jacques Kloters, Maarten Koningbergen, Toon Kool, Willem Koperdraad, Gerrit Korhals Altes, Debie Kowsolea, Rindert Kromhout, Michel Krielaars, Lidke Kruizinga, Alexander Lagaaai, Sjanacke Lagharwitz, Beate Helene van Lambalgen, Rita de Leeuw, Caroline Laghart, Saskia van Loenen, Nico de Looze, Peter Lutz, Gius Luijckx, Fatima van der Maas, Leui van Malden, Harriette Mastboom, Pree van der Meer, Nienke Meester, Jan Melkert, Kaspar Mengelberg, Jan van Mensbergen, Stan Meuwese, Johan van der Meurs A.M. Neut, Ben Mol, Wijaand Mulder, Ad van der Meurs A.M. Neut, Jan de Nijp, Hanna Oka, Job van Oel, Justus van Oel, Saskia Oude Kotte, Anouk Oke, Ricky Og, Carla Pelgrim, Chaja Proton, Joop Quint, Jan van Raamsdonk, Alexander Reekers, Manieke de Ridder, Marie Roodfosen, Thea Roth de Hoog, Carianne Schellevis, Agneeth Scherphuis, Plein Schimmelpennink, Mlou Schimmelpennink, Ton Schimmelpennink, Arend Schulp, Hugo Schut, Frans Schouten, Lidwien Schweitzer, Kien Seebregts, André Smaar, Sophie Spaan, Ted Twaalf, Olivier Stam, Mariel Steegstra, Tjaldine Sitteman, Lida en Maarten Speijger, Dorthea Takenberg, Erika Veld, Frans van de Ven, Thomas Verborgt, Martijn Verbrugge, Eric Vermeue, Marcel Verreck, Mirjam de Veth, Diet Verschoor, Ton Vink, Jan Visser, Berry Verstenbosch, Simon de Vries, Nienke Vuyk, Marijke van der Wal, Jacob van der Wel, Ben Weller, Marius v.d. Westeringh, Frans Woolthuis, Hans van Zijl, Jan van Zijpenden, Sieger van der Zwag, Ben Zwaai, Erik van Zwan

Omslag
Geplukt van internet

Vaarwel Boekenschans

Toen Huib (van Boekhandel Schreurs & de Groot) zo'n tien jaar geleden ons vroeg of wij er bezwaar tegen hadden naast de onze een eigen boekwinkel te beginnen (met als specialisme God & Oorlog), vonden we dat een geweldig idee. Twee boekwinkels naast elkaar die elkaar aanvullen. Hoe mooi kun je het hebben? En zo ontstond een bijzonder plezierige samenwerking. We ruilden onderling boeken uit, organiseerden samen een alternatief boekenbal (dames graag in bolletjesjurk), en wezen klanten die iets anders zochten onbekommerd naar elkander.

Maar de grootste lol schulde toch wel -als wij hier voor onszelf mogen spreken- in de gesprekken op een stoeltje voor de winkel. Vooral als het zonnetjes scheen. Twee tevreden pijprokende boekhandelaren. Nou ja, tevreden? Er broeiden soms ook stevige knorrigheden. Zo was Huib bepaald niet te spreken over de matige belangstelling voor zijn prachtige collectie. 'Ja maar', opperde zijn collegeboekhandelaar dan kritisch, 'misschien moet je je klanten nog wat opgewekter tegemoet treden. Met een muziekje, een kopje koffie, een krantenrekje voor de deur, een luisterend oor, een koffiehokje met doordraaiende oorlogsdocumentaires, of misschien nog beter: een aantrekkelijk winkelleisje achter de toonbank'. Maar Huib vond deze opwekkende bijdrages van zijn collega volkomen van de pot gerukt. 'Ze kunnen toch gewoon boeken kopen', riep hij dan geërgerd. 'Is dat nou teveel gevraagd?'

Inmiddels weten we het antwoord. Vorige maand hebben Huib en zijn kompaan Cees besloten hun boekwinkel per 1 januari te sluiten. Hun specialisme geschiedenis en religie, bleek onvoldoende klandizie op te roepen om de zaak overeind te houden.

We zullen ze missen.

Boekhouding 2016 (tot november)

1. Moedig zijwaarts
2. Brandt Corstius, As in tas
3. Mak, Levens van Six
4. Zijl, Amerikaanse prinses
5. Grunberg, Moedervekken
6. Ferante, Geniale vriendin
7. Paustovski, Goudzand
8. Daalder, Gierzwaluw
9. Bosatlas Amsterdam
10. Galdi Al, Hoe ik talent voor
11. Oz, Judas
12. Barnes, Tumult van de tijd
13. Beeck, Gij nu
14. Yanagihara, Een klein leven
15. Withuis, Juliana
16. Bolman, Vrouwen die lezen
17. Brink, Dijk
18. Roth, Aardbeien
19. Schmitt, Meneer Ibrahim
20. Swift, Moeders zondag
21. Baayens, Zoektocht paradijs
22. Wigman, Slordig met geluk
23. Verborgt, Als de winter voorbij
24. Mysliwski, Laatste hand
25. Buchwald, Gute Nacht Freunde
26. Lockhorn, Over Burnier
27. Steinmetz, Asterdorp
28. Ferrante, Wie vlucht die blijft
29. Targan, Rusland Lethe Lorelei
30. Buruma, Hun beloofde land
31. Palmén, Jij zegt het
32. Murakami, Mannen zonder
33. Bakker, Jasper en zijn knecht
34. Rieder, Waar is Ludwig
35. Pessoa, Boek der rusteloosheid

40. Klemperer, Zo zag de waarheid
41. Foer, Hier ben ik
42. Fortuin, Geert van Oorschoot
43. Duin, Lelijkse meisje
44. Treur, X & Y
45. Halsema, Pluche
46. Schaik, Oerboek
47. Binet, Zevende functie taal
48. Saint-exupery, De kleine prins
49. Hermans, volledige werken
50. Breuken, Stil Amsterdam
51. Beeck, Kom hier dat ik je
52. Heraide, Kat
53. Botton, Weg van liefde
54. Hart, Moeder van Ikabod
55. Shorto, Amsterdam
56. Groen, Pogingen om iets van
57. Tellegen, Hond die te tsaar
58. Zwagerman, Wakend over
59. Groen, Zolang er leven
60. Appelfeld, Plotseling liefde
61. Valens, Compostcirculatieplan
62. Heerma, Wat overblijft
63. Nooteboom, duister voorgevoel
64. Alexijevitsj, Oorlog heeft geen
65. Wandelen door antiek Rome
66. Canetti, Boek tegen de dood
67. Tsjechov, Dame met hondje
68. Cline, Meisjes
69. Hughes, Ik wil nooit vergeven
70. Plath, Dagboeken 1950-1962
71. Beeck, Vele hemels boven
72. Homerus Ilias (Dros)
73. Spit, Het smelt
74. Goncourt, Dagboek
75. Pasternak, Dokter Zhivago
76. Adonis, Wat blijft
77. Seiler, Kruso
78. Cohen, Innerlijk toneel
79. McCullers, Hart is eenzame

ONZE TASJES ALL OVER THE WORLD (vervolg pag.4)

Paramaribo

Leon

IJsland

Heidelberg

Italië

Berlijn

Zwolle

Möhren

Paramaribo: Onze Mirjam voor het standbeeld van Pengel met ons tasje in zijn hand. Chapeau Mirjam!
Léon: Onze correspondent uit Frankrijk (Ton Vink) kieke Gaudi op een bankje voor zijn eigen gebouw.
IJsland: Titus Swart stapt uit een helikopter (met wat broodbrokjes voor de ijsberen?)
Heidelberg: In deze machtige ruïne (Schloss), woonde ooit Lodewijk de XIV. Andrea de Leeuw staat ervoor.
Italië: Richard de Leeuw staat hier ondertussen voor de rondborstige contouren van de Vesuvius.
Berlijn: Dit is een fractie van het imponerend holocaust monument, met het hoofd Elly Bos net over de rand.
Zwolle: Collegiaal bezoekje aan de fraai gesitueerde boekhandel Waanders, samen met vriend Joop.
Möhren: Frühshoppen met onze tasje op tafel. Ja, en dan drinken ze er ook nog bier bij, die Bart uitschonk!

LITERAIRE SALON SCHILDER & SCHIMMELPENNINK

De literaire salon Schilder & Schimmelpennink vierde onlangs haar 50ste editie met een optreden van de AL.Snijdershow. Het was een geweldige zondagmiddag met optredens van Carel Helder, Jente Posthuma, Suzewind, Karel van Eijk en natuurlijk A.L. Snijders zelf. U kunt zich verzekeren van een maandelijks uitnodiging, door een bericht te sturen naar salon@schimmelpennink.nl Van die salons worden overigens telkens filmpjes gemaakt, te bekijken op onze website. Best wel geinig, al zeggen we het zelf.

AFSCHIED VAN DE BOEKENSCHANS

Zo'n negen jaar geleden vestigde boekhandel Schreurs & de Groot zich naast ons, gespecialiseerd in God & oorlog. Of zeg maar: geschiedenis & religie. De samenwerking kreeg gestalte in de naam 'Boekenschans'. Helaas hebben onze collega het niet gered. Hun klandizie bleef onder de maat en dan houdt het op. Ze stoppen per 1 januari. Wij zullen ze enorm missen.

LITERATUURCLUB ZOEKT TWEE NIEUWE LEDEN

Onze literatuurclub bestaat uit acht enthousiaste vrouwen met liefde voor literatuur. We lezen en bespreken Nederlandse en vertaalde literatuur.

Omdat twee leden onlangs gestopt zijn, zijn we op zoek naar twee vrouwen die:

- liefhebber zijn van literatuur en het leuk vinden om er over te praten;
- in Amsterdam wonen;
- niet werkzaam zijn in de gezondheidszorg, gezien de achtergrond van de meeste andere leden.
- 40 jaar of ouder zijn.

Voor informatie: mail naar Els Jekel, eamjekel@outlook.com.

SCHRIJVERS-PORTRETTE

Van kunstenaar Joan Verheyen verschenen de afgelopen maanden de bovenstaande schrijversportretten in onze etalage. Van links naar rechts: L. van Deyssel, I. Babel en Hella Haasse. Bent u geïnteresseerd, dan kunt u contact opnemen met de kunstenaar zelf, tel. 06-28369528

ONZE TASJES ALL OVER THE WORLD

IJsland

Oxford

Limburg

Grézel

Ecuador

Frankfurt

IJsland: collega Marcel van antiquariaat Fenix ging walvisjes spotten in IJsland. Goeie voetballers ook daaro.
Oxford: Op nog iets hoger niveau (sorry Marcel) staat Titia Jansen hier ergens in niet minder dan Oxford.
Limburg: Cor & Elsje spotten een een mannetje in Kasteelpark St.Gerlaches.
Ecuador: Mieke Prenen bewijst hier dat ze in Ecuador heus ook wel eens een boek lezen.
Frankfurt: Andrea de Leeuw in bevallige pose voor het Goethe Haus
Grézel: Onze Bodecorrespondent Dr. Blok reist heel wat. Ook in Grézel is altijd wat te doen.

Vervolg pagina 22

Schrijvers van nu

Willem Koperdraat

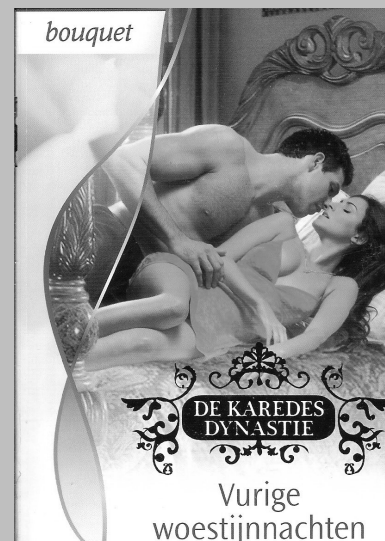
Laatst vond ik *Braziliaanse brieven* van August Willemsen, in de serie 'Schrijvers van nu' van Uitgeverij ECI. ECI... de naam deed iets in mij oprichten. Er waren de nodige stille dagen in mijn jeugd, maar er was ook de reclamefolder van de ECI, een verboden vrucht die om de zoveel tijd in de bus viel. (Het kan trouwens ook de folder van *Boek en Plaat* geweest zijn, maar soijt) Ik verdween met die folder op het toilet.

De folder bevatte allerlei en steeds dezelfde boektitels. Blijkbaar waren die succesvol genoeg in het werven van nieuwe leden. Ook de drie erotische titels waren steeds dezelfde.

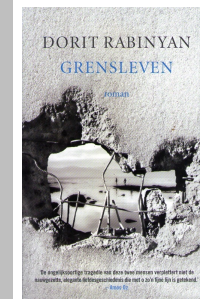
Als je lid werd van de boekenclub, dan mocht je drie titels uit de folder uitkiezen als welkomstgeschenk. Wat had ik die drie boeken graag in mijn bezit gehad. Maar zelfs als ik oud genoeg was geweest lid te mogen worden, dan nog zou ik het nooit gedurfd hebben deze titels te bestellen. Ik had zelfs het lef niet te gaan neuzen in het ECI-filiaal in de stad. Ik stelde me tevreden met de kleine afbeeldingen van de boekomslagen, waarop niet veel meer te zien was dan een bloot koppel, innig verstrengeld en daarmee alles verhuullend.

Als clublid werd je geacht om de zoveel tijd, per maand of kwartaal, een boek te kopen. Deed je dat niet, dan kreeg je een boek kosten koper toegestuurd. Zo'n moetje, was dat een titel in de reeks van 'Schrijvers van nu'? Werd 's lands viezeriken, die het om de gratis prikkellektuur te doen was geweest, boeken van Marugg, Verpale en Willemsen in de maag gesplitst? Waarschijnlijk niet. Het is te mooi om waar te zijn.

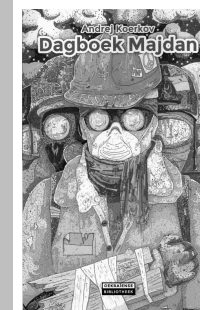
Hoe dan ook, ik moest het doen met de kleine plaatjes. Ik ben een hoop misgelopen al die jaren, maar loop die achterstand gestaag in. Doe hetzelfde, kijk om je heen en je zult nog vele 'Schrijvers van nu' vinden. Kom nu maar eens om zo'n mooie reeks.

René Char
De onbeheerde hamer
 Gelimiteerde tweetalige uitgave van zijn gedichten (op=op)

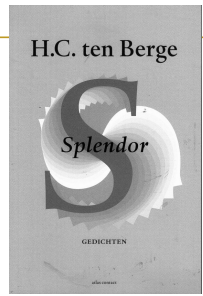

Dorit Rabinyan
Grensvleven
 Over een tragische liefdesgeschiedenis van een Palestijnse jongen. Amoz Oz geeft 5 ballen!

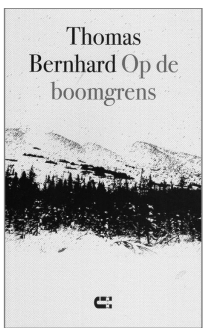
Andrej Koerkov
Dagboek Majdan
 De jonge Oekraïense schrijver Koerkov verhaalt hierin over de recente opstand in Kiev

H.C. ten Berge

H.C. te Berge
Splendor
Nieuwe
poëziebundel van
de grote meester.

Thomas
Bernhard
Op de
boomgrens

Thomas Bernard
Op de boomgrens
Drie verhalen over
mensen voor wie
het leven nog maar

Arnon Grunberg
Aan nederlagen
geen gebrek
Brieven en documenten
1988-1994

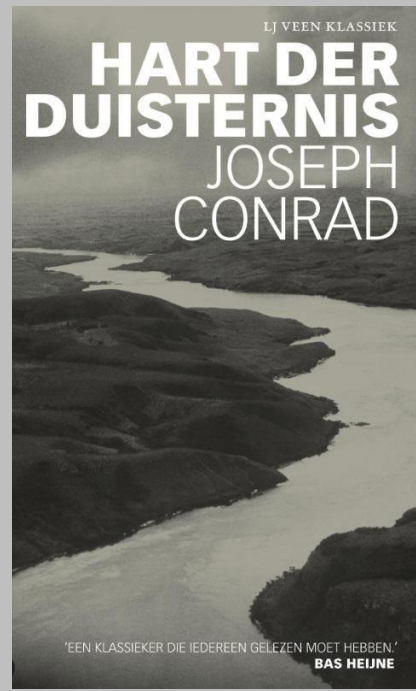
Arnold Grunberg
*Aan nederlagen
geen gebrek*
Egodocumenten uit
zijn beginjaren als
schrijver.

Hart der duisternis

Jan Melkert

Aanleiding tot het herlezen van deze klassieker uit 1899 van Joseph Conrad was de bundel van drie verhalen van Martin M. Driessen, rivieren. De drie verhalen hebben als bindend thema een rivier.

In de roman van Conrad speelt een rivier ook een belangrijke rol. De rivier met al zijn verraderlijke elementen brengt de verteller, Marlow, ons naar het hart der duisternis. Ik moest hierbij ook denken aan het boek van Alego Carpentier, *The Lost Steps*, waarin de Amazone rivier een hoofdrol vervult. Ook heeft Conrad's boek een geweldige "side kick" gekregen in de vorm van de film *Apocalyps Now*. Maar wat een verschillen tussen deze boeken. Conrad's personage Marlow vaart in opdracht van een Koloniale handelsmaatschappij op een krakkemikkig stoomschip stroomopwaarts naar de binnenlanden van donker continent (lees Afrika). Als we Conrad's eigen achtergrond vergeten en het boek op zijn eigen merites beoordelen, rest een helletocht over een rivier naar een laatste handelspost diep in de binnenlanden van dat niet nader genoemd land. Conrad houdt het bewust algemeen door geen precieze plaatsaanduidingen te gebruiken, hoewel iedere lezer de Congo rivier er in vermoedt. Een helletocht, die symbool staat voor een (pelgrims)tocht (der mensheid) van de beschaafde wereld naar een gebied, waar beschaving het onderspit heeft gedolven en de koloniaal, uit op bijvoorbeeld ivoor, in al zijn rauwheid en primitiviteit probeert te overleven ten koste van de oorspronkelijke bewoners. In de persoon van ene Kurtz, zien we waar het leven in al zijn beschavingsloze primitiviteit in dit hart van duisternis toe kan leiden. Kurtz degenerereert in die binnenlanden van een idealist met fraaie verlichte bedoelingen naar een lokale potentat, die gebruik maakt van de nog animistisch ingestelde

LJ VEEN KLASSIEK
**HART DER
DUISTERNIS**
JOSEPH
CONRAD

'EEN KLASSIEKER DIE IEDEREEN GELEZEN MOET HEBBEN.'
BAS HEIJNE

bevolking. Deze Kurtz krijgt welhaast mythische proporties in de ogen van Marlow, de verteller. Die bevolking wordt overigens op een nog 19^e eeuwse wijze beschreven. In onze ogen dus racistisch. De reis kan ook gelezen worden als een innerlijke reis naar het onderbewuste. De stijl kenmerkt zich door een enorme exuberantie en veelvuldig gebruik van metaforen. Het boek eindigt met het woord duisternis, waar alles in deze novelle om draait.

Woeste jaren & Vlam in de sneeuw

Marianne Aaldering

Vijf ballen deelde de NRC uit aan deze Boliviaanse schrijver; dat maakt een mens nieuwsgierig. 'Hij is een van de grootste,' meldt Jonathan Safran Foer op de omslag. Nou, nou - wel, wel... 126 pagina's slechts telt de roman, die in twee delen haar beslag krijgt.

De familie Ertl -vader, moeder, drie dochters- vestigt zich in de jaren vijftig in Bolivia. Vader werkte als cameraman samen met Leni Riefenstahl; het geluk kan nu beter elders gezocht worden. Avonturier die hij is, droomt hij van een expeditie naar Paititi, een legendarische Inca-stad in de jungle. Hij krijgt de onderneming voor elkaar en vertrekt met zijn twee oudste dochters. De expeditie mislukt jammerlijk, de stad wordt nooit gevonden. Wat even zo uit elkaar valt, is de familie. De moeder sterft, de vader zet een hacienda op en vestigt zich er met zijn nieuwe geliefde. Oudste dochter Monika sluit zich -na een mislukt huwelijk- aan bij een guerillabeweging. Met alle gevolgen van dien.

Ook las ik een kloek boek met liefdesbrieven van Ingrid Jonker en Andre Brink, geschreven in de jaren zestig. De twee hadden een hartstochtelijke relatie gedurende een paar jaar. Ze zagen elkander niet vaak maar schreven des te meer. De erotiek en hartstocht spat dan ook van de regels. Beiden hadden een partner, werk en kind; het was een laveren om ruimte vrij te maken voor wederzijdse ontmoetingen.

Om de rest aan de lezer te laten beperk ik me tot de schrijver. Heel fraaie zinnen, niets mis mee. Alleen: het is dermate fragmentarisch, dat je bij momenten niet meer weet wie wat vertelt en in welke tijd men is beland. Het is zaak om de kop er goed bij te houden en zo af en toe wat terug te bladeren om de volgorde van de gebeurtenissen scherp te krijgen.

Eerlijk gezegd is het boek niet af. Je kan beter van een raamwerk spreken, dat nog veel arbeid behoeft alvorens de glazen in de sponningen zitten en van kleur zijn voorzien. Dan zit je al gauw op een pagina of vijfhonderd, schat ik zo.

Hop, de ballen het veld ingeschoten en andermaal aan het werk, opdat de Woeste jaren van alle kanten tijd en karakter, vlees en bloed aan de botten bekomen.

**Woeste
jaren**
roman

Met name aan het eind van het boek wordt de beklemming en het naderend onheil invoelbaar; zo overkwam het mij tenminste. Voor het zover is deelt de lezer hun gedachten over schrijverschap, politiek, geloofsovertuiging, eenzaamheid, geldzorgen, seksuele fantasie. Jonker vertoeft enige tijd in Europa (ook in Amsterdam; ze is bepaald niet enthousiast). Ook Brink reist af, naar Spanje. Ze ontmoeten elkander aldaar maar het wordt geen succes. Evenmin Parijs. Er is te weinig tijd voor elkaar en de uitwerking laat niet lang op zich wachten. Brinks brieven krijgen na deze reis iets van een verplicht nummer; Jonker wisselt hartstocht af met desolaatheid. Ze wordt ook enige tijd voor een depressie opgenomen in een kliniek. Het einde is bekend. Brink krijgt een relatie met een actrice en Jonker verdrinkt zich in de zee, drie maanden na het einde van hun relatie. De bezwingingen en liefde ten spijt; het heeft niet mogen zijn.

Lissabon in de herfst

Mirjam Gerretsen

Omdat ik met vriendin Liesbeth ging wandelen in Portugal en kort daarvoor het *Boek der rusteloosheid* van Fernando Pessoa opnieuw als Privé-domein was verschenen (vertaald door Harrie Lemmens), leek me dat een mooie gelegenheid om met “een van de belangrijkste dichters van de Portugese literatuur” kennis te maken. Ik was nooit verder gekomen dan het boek van de vertaler van veel van zijn werk, August Willemsen, *De val*, een Privé-domein uit 1991, te lezen (beiden zijn aan de drank bezweken trouwens).

Dat viel nog niet mee. Het boek is als een ongrijpbare geliefde: je doet vreselijk je best, maar wanneer volgt nu eens de beloning voor al dat zwoegen.

Nu bestaat het *Boek der rusteloosheid* uit notities en manuscripten die na zijn dood gevonden zijn in de beroemde kist – waarvan ik de replica gezien heb in het huis in Lissabon waar hij de laatste jaren van zijn leven woonde, nu een museum. Er bestaan dus vele boeken der rusteloosheid, want elke vertaler maakt zijn eigen keuze uit de vaak ongedateerde beschreven vellen (soms op wc-papier). Dat verklaart misschien waarom ik er “in moest komen”.

Maar dan opeens volgt de beloning: wat een geweldige observaties, over dromen, de mens - bestaand uit talloos vele persoonlijkheden - , over het leven, over Lissabon, over het weer, het menselijk bestaan. Het is ongekend.

Pessoa blijkt een gespleten persoonlijkheid die gebruikmaakt van heteroniemen, anderen, die hij ook met elkaar in gesprek laat gaan. Ook bijvoorbeeld het *Boek der rusteloosheid* is geschreven door ene Bernardo Soares, hulpboekhouder te Lissabon. Pessoa analyseert zichzelf tot op het bot, en daarmee analyseert hij meteen de hele mensheid. Het is vlijmscherp en confronterend soms wat hij daar opschrijft. Een paar voorbeelden:

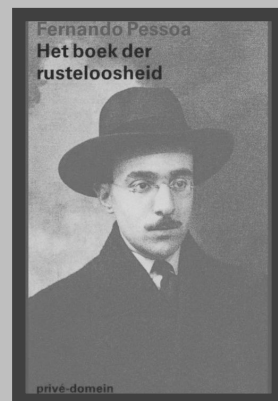
“Ooit, aan het eind van de kennis der dingen, zal de deur achterin opengaan en wordt alles wat wij zijn geweest – vuilnis van sterren en zielen – het huis uit geveegd, opdat wat er is opnieuw kan beginnen.”

“Wij bevinden ons allemaal aan boord van een schip dat uit een ons onbekende haven op weg is naar een andere haven die wij evenmin kennen, en moeten jegens elkaar de beminnelijkheid van reisgenoten betrachten.”

“Wie ben ik voor mezelf? Alleen maar een eigen gewaarwording.”

“Soms denk ik dat alles onecht is en dat de tijd niet meer is dan een lijst om alles in te kaderen wat erbuiten ligt.”

Pessoa dacht zich kapot, en ontsnapte door te slapen, te dromen, alcohol en uiteindelijk een vroegtijdige dood. Lissabon in de herfst, Pessoa en de fado, het past als een ouwe jas.

Het stormachtige leven van Geert van Oorschot

Stan Meuwese

Als lezer van de prachtige klassieke werken Dostojevski wil je helemaal niet weten of de vertalers en ontwerpers genoeg betaald krijgen. De biografie van uitgever Geert van Oorschot geeft een kijkje in de productiekuken van de literatuur: niet de worsteling van de schrijver, maar het geruzie met iedereen die daarmee te maken heeft, van drukkers tot boekhandelaren.

Dat Geert van Oorschot een dwars karakter had werd al vroeg duidelijk. Hij kwam uit een links nest in Vlissingen. In 1929 weigerde hij dienst en kwam daarvoor tien maanden pas tot de gevangenis. De gedichten die hij over zijn verblijf schreef waren niet meer dan rijmpjes, maar commercieel een enorm succes met oplagen in de duizenden. Beter uitgever dan schrijver moet zijn conclusie zijn geweest. Zijn uitgeverij kwam na de oorlog pas tot grote bloei met als parels Gerard Kornelis van het Reve en W.F.Hermans. Hij moest vooral concurreren met de verzetsuitgeverij De Bezige Bij. Van Oorschot bezat een unieke combinatie van commercieel inzicht en goede smaak. Hij kon boekhandelaren meer laten inkopen dan ze zelf wilden.

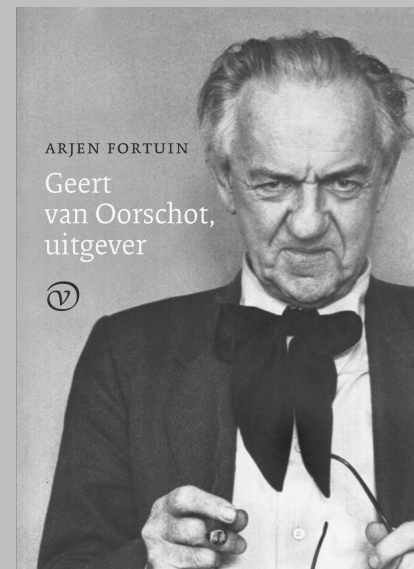
Voor culturele uitgaven wist hij uitstekend de weg in subsidie land. In het zakendoen wist Van Oorschot realiteit en fantasie niet altijd gescheiden gehouden. Hij was de man van het weidse gebaar en het grote verhaal.

Zijn wat tirannieke karakter bleek voor zijn familie niet gemakkelijk. Maar over de zelf gekozen dood van zijn zoon Guido in 1963 is Van Oorschot nooit helemaal heen gekomen. Met zijn zoon Wouter, die uiteindelijk de uitgeverij heeft overgenomen, was de relatie ook complex.

Zijn herinneringen uit zijn jeugd in Vlissingen vormden de grondslag voor een paar boeken van hoge kwaliteit onder het pseudoniem R.J.Peskens, met name *Twee vorstinnen en een vorst* uit 1975. Toch nog schrijver.

Van Oorschot schoot politiek binnen het linkse spectrum van radicaal-links naar rechts-socialistisch (DS70). Literatuurcriticus Arjan Fortuin boekstaafde het dynamische leven van Geert van Oorschot (1909-1987) in een uitgave van uitgeverij Van Oorschot. Een beeld van een man, maar van een man in zijn tijd en daarmee is de biografie van Geert van Oorschot ook een portret van de Nederlandse cultuur, politiek en maatschappij in de vijftig jaar tussen 1930 en 1980.

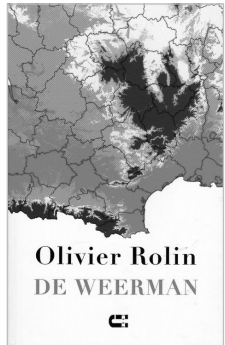
Het leven van Geert van Oorschot: ‘het is niet onopgemerkt gebleven’, om te spreken met zijn literaire zoon met wie hij uiteindelijk toch ruzie kreeg.

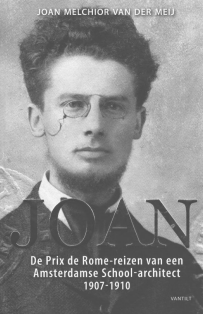
Friesland's verleden
De friezen en hun
geschiedenis in vijftig
verhalen

Op avontuur met
Kapitein Krijn
Gebroeders Stam
Mooi prentenboek voor
de kleuters onder ons.

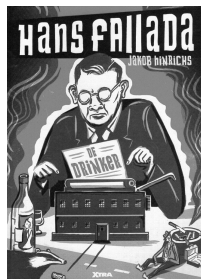
Olivier Rolin
De weerman
Samen met duizenden
lotgenoten is de
hoofdpersoon tijdens de
grote zuivering van de
aardbodem verdwenen.
De zoektocht van de
schrijver naar zijn
personage mondt uit in
een beklijvende
schildering van de
stalinistische waanzin en
de blinde repressie die
er woedde.

Joan Melchior van
der Meij
De Prix de Rome-reizen van een
Amsterdamse
School-architect.
Ingeleid door
Michiel Kruidenier
en Paul Smeets

Waantje krijgt de
knarsen
Caroline Lighthart
Vrolijk, geestig,
maar vooral ook
troostrijk(voorlees)
boek voor kinderen
die ernstig ziek zijn.

Hans Fallada
Jakob Hinyicjs
Een grafische weergave
van Fallada's boek *De
drinker*

Gymnasiasten waren lang geleden voor ons HBS-b-ers een ander volk. Beetje arrogant, zoals Harry Mulisch dat kon zijn. Later kreeg ik in mijn werk berichten te lezen van Nederlandse ambassadeurs die graag lieten weten dat ze niet van de straat waren en daarom onvertaalde Latijnse en Griekse quotes in hun telexen verwerkten. Het was geen aansporing om mij veel in de antieke oudheid te verdiepen. Zo trapte ik laatst nog een oud-gymnasiast op de ziel door te stellen dat als je één amfitheater hebt gezien je ze allemaal hebt gezien.

Nou wilde het toeval (niet echt een toeval, want daarom zijn we getrouwd) dat mijn vrouw en ik allebei deze zomer de Peloponnesos wilden bezoeken. Omdat ik het fijn vind om op reis iets te lezen te hebben over het land waar ik ben, zocht ik op internet naar iets over de Peloponnesos. “De Peloponnesische Oorlog, de grootste oorlog ooit” sprong meteen in het oog. Een prachtige gebonden uitgave van Atheneum in een boekenreeks van klassieke schrijvers, die mij tot nu toe ontgaan was. De auteur is de Griek Thucydides die leefde in de vijfde eeuw v. C en ooggetuige was van de tientallen jaren durende bloedige strijd tussen de stadsstaten Athene en Sparta. De vertaler Wolther Kassies heeft de waarde van de vertaling vergroot door, vooral voor ons HBDS-b-ers, bij ieder hoofdstuk een heldere toelichting gegeven.

De Peloponnesische oorlog was niet alleen een strijd om militaire en economische macht, maar ook een ideologische strijd tussen een democratisch en een autoritair systeem. En Thucydides beschreef die strijd niet als eigenlijk een strijd tussen de goden, zoals zijn voorganger Herodotus had gedaan, maar als een politiek analist, zeg maar, als een Rob de Wijk. Zoekend naar de beweegredenen van de elites van beide steden en andere betrokken partijen en heersers probeert hij het waarom van hun handelen te achterhalen. Zelf behoort hij ook enige tijd tot het bestuur van Athene. Een rampzalig verlopen zeeslag waarvoor hij de verantwoordelijkheid droeg, zorgt ervoor dat een schervengericht slecht voor hem uitpakt en hij enige jaren uit de stad verbannen wordt. Daardoor krijgt hij ook de gelegenheid om krijgsheren en leiders van andere partijen te bezoeken en te bevragen over hoe zij tegen het verloop van de strijd aankijken. Als hij weet dat er belangrijke gesprekken tussen delegaties van de verschillende partijen hebben plaatsgevonden, dan probeert hij een verslag uit de eerste hand te krijgen van de delegatieleden zelf. Eén van zijn beroemdste staaltjes verslaglegging is de grafrede van Pericles. Pericles is

dan strateeg (een soort politiek/militaire functie) van Athene en heeft net een succesvolle veldtocht uitgevoerd tegen Sparta. Hij houdt de grafrede bij een rouwdienst voor de gesneuvelde. Het is een vlammend betoog waarin hij betoogt hoe zinvol het is te strijden voor de democratie. Veel later zullen Lincoln en Churchill stukken uit deze toespraak lenen. Het zou verplichte kost moeten zijn voor in ieder geval iedere parlementariër, maar misschien ook voor iedere stemgerechtigde.

Terug naar Thucydides zelf. Hij is niet aldoor een neutrale analist. Zo laat hij zich een keer uitvoering uit over de verruwing van het politieke debat. Het is alsof je een aanklacht tegen politici als Wilders en Trump leest. Hij spreekt zich ook uit over de onnoemelijke wreedheden die verslagenen moeten ondergaan. Standaard worden de mannen gedood en de vrouwen en kinderen tot slaven gemaakt. In één geval wordt iedereen gedood, inclusief het vee en de huisdieren. Dat gaat menig Athener en Spartaan ook te ver.

Tot slot leerde ik uit de toelichting van Wolther Kassies dat veel Griekse drama's lessen vertolken die uit de politieke gebeurtenissen kunnen worden getrokken. Niet voor niets zijn deze drama's voor de Grieken gratis te zien in die mooie amfitheaters. En toont dat aan dat cultuur en democratie elkaar hard nodig hebben.

Laatste voetnoot: dit boek heeft bij mij voor het eerst een grote interesse in de klassieke oudheid gewekt, maar, tot mijn verbazing, is dit nou net een van de boeken die niet aan de orde komt op het Nederlandse gymnasium. Kom op, Barleus en consorten, doe er wat aan en schenk de eerste moderne geschiedschrijver de aandacht die hem toekomt.

Helemaal tot slot: deze boekbespreking was oorspronkelijk bedoeld om de verkoop bij Schreurs & De Groot een opkikkertje te geven. Het bleek helaas te laat. Vaarwel, heren!

Na eerdere handreikingen aan de schrijver, zoals hoe om te gaan met: writer's block, de recensent en de boekpresentatie komen we nu op een van de belangrijkste onderwerpen. HET ONDERWERP. Waar schrijft een schrijver over? Dat is natuurlijk onuitputtelijk. Een schrijver kan over van alles schrijven. Hij/zij kan schrijven wat hij wil. Hij is een beetje God.

Maar hoe is dat voor een beginnende schrijver? Die heeft nog niet zo veel meegemaakt. Waar moet die over schrijven? Als hij later succesvol is en geld heeft verdiend dan gaat hij op reis en dan schrijft hij daar over. Onderweg maak je altijd wel wat mee. Zie Nootboom, Grunberg of Wieringa.

Als je net begint heb je eigenlijk nog niet zo veel meegemaakt. Alleen maar je familie. En de omgeving waarin je bent opgegroeid. Gerard Reve, Maarten 't Hart, Jan Wolkers, Francesca Treur. Dus je schrijft over je familie. Je kan het fictie of non-fictie noemen, maar een goede interviewer of recensent heeft direct door dat het echt is. Je hoort het Mathijs van Nieuwkerk in DWDR zeggen: “Dus het is eigenlijk een egodocument.” (Zo noemen ze dat.).

Het mooie van een familie is, dat er zich altijd wel iets voordoet. Zeker in de familie van een schrijver. Je vader heeft in de gevangenis gezeten vanwege poging tot moord op zijn broer, omdat die aan je moeder heeft gezeten. Je zus is in de prostitutie gegaan. Je bent misbruikt door je moeder. (Vrouwelijke schrijvers zijn uiteraard misbruikt door hun vader. Maar het principe blijft hetzelfde.) Dit laatste incident nemen we als voorbeeld om nader uit te werken.

Het staat vast dat het heisa geeft in je familie en in je omgeving als je hierover schrijft. Je wilt in je eerste boek eerlijk en openhartig zijn. Maar wil je schrijven over hoe je door je moeder bent misbruikt? Want, dat weet je ook wel, je kunt het niet laten bij het noemen van het incident. En was het een incident? Het gaat vooral om de

voorgeschiedenis, de omstandigheden, de gevoelens. Dus: schrijven of niet? Daarvoor moet een aantal vragen worden beantwoord.

1. Is het echt gebeurd?
2. Leeft de moeder nog?
3. Leeft de vader nog?
4. Leven ze allebei nog?

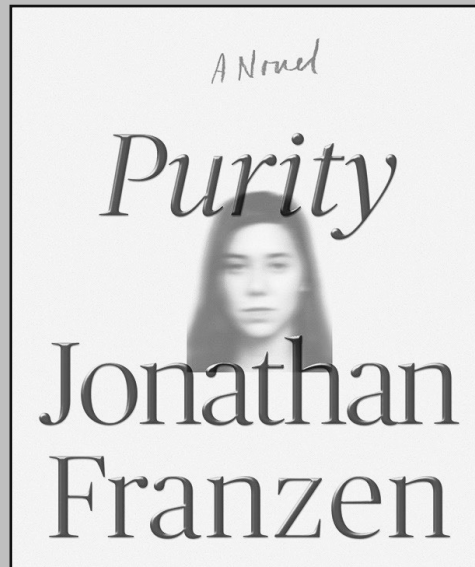
1. Dit lijkt een vreemde vraag. Maar je kan het je in je hoofd hebben gehaald. Je kan het gedroomd hebben. Checken bij een broer. Als die dezelfde droom heeft gehad, klopt het.
2. Als je moeder nog leeft gaat het vooral om de vraag of je nog steeds van haar houdt en of zij steeds nog van jou houdt. Als het antwoord ja is, kan je het incident (de incidenten) rustig publiceren. De liefde overwint alles.
3. Als de vader nog leeft is het duidelijk. Niet publiceren. Als hij zijn broer al heeft willen vermoorden omdat die aan zijn vrouw heeft gezeten, zal hij zeker zijn zoon afmaken als die met zijn vrouw in bed heeft gelegen.
4. Dit is nog duidelijker. Je moeder en jij worden alle twee afgemaakt.

Tot zo ver de handreiking over je familie als onderwerp voor je eerste boek.

Philipp Pirr, meestal Pip genoemd in Great Expectations van Dickens, begint als arme en mishandelde wees, krijgt van een in eerste instantie onbekende weldoener geld in handen en probeert zich tot gentleman te ontwikkelen. Door allerlei gebeurtenissen om hem heen wereldwijd geworden legt hij zich neer bij zijn 'gewone' status en wordt min of meer gelukkig vanwege zijn levenservaring.

Purity in het gelijknamige boek van Franzen wordt niet voor niets Pip genoemd. Ook dit boek zit vol met hele en halve wezen en boze stiefvaders. Ook zij lijkt arm en probeert zich daar met alle mogelijke moeite aan te ontworstelen, terwijl zij in werkelijkheid de erfgename blijkt te zijn van een groot fortuin. De gebeurtenissen in dit boeken duiken Dickensiaans over elkaar heen en schuren af en toe tegen het onwaarschijnlijke aan. Dit boek voldoet absoluut aan de literaire wet van Woolthuis: Je wordt continu geprikkeld om door te lezen, je hebt regelmatig de neiging om even pas op de plaats te maken om een nieuwe ontwikkeling te herkauwen en mede ook door de perspectiefwisselingen en het spelen met het tijdsverloop heb je niet alleen de neiging regelmatig in het boek zelf terug te bladeren, maar ook in andere boeken met thema's en verhaallijnen die in dit boek gespiegeld worden.

Franzen schrijft literatuur met eeuwige thema's: Purity beschrijft enerzijds de *éducation sentimentale* van Pip en anderzijds is Franzen (net als Dickens) ook een genadeloze observator en beschrijver van zijn tijd. De zeven verhaallijnen geschreven vanuit verschillend perspectief lijken in eerste instantie niets met elkaar te maken te hebben, totdat Franzen hen vakkundig aan elkaar knoopt. Reve zou zeggen: 'er komt weer geen gewoon mens in voor', maar juist daarom blijf je doorlezen: Pip, haar moeder, Andreas, zijn moeder en zijn eerste echte liefde. Annegret zijn zo bijzonder dat ze blijven intrigeren. Andreas en Pip lijken erg op elkaar: beiden zijn schijnbaar vaderloos (Pip weet pas aan het eind wie haar vader is, Andreas weet zo goed als zeker dat zijn vader niet zijn natuurlijke vader is), beiden hebben een irritante, overheersende moeder. Pip is op zoek naar haar vader (in de hoop dat hij haar

studieschulden zal afbetalen) en erkenning door haar moeder. In haar verlangen naar 'echte' liefde blijft ze haar officiële naam min of meer trouw. Afkomstig uit de vrije kapitalistische wereld staat zij aan de kant van de verdrukten. Andreas, zoon van Oost-Duitse communistische ouders, lijkt dat ook te doen in zijn rol als digitale klokkenluider, maar heeft zelf duistere geheimen. Als ik het verhaal in het kort zou navertellen, zou u, lezer, er niet aan willen beginnen. Beschouw Purity als modern (met standpunten over de schaduwzijden van de digitale wereld, de socialistische heilstaat, alternatieve bewegingen en radicaal feminisme) sprookje met Andreas als boef, de vader van Purity als koning, haar moeder als boze heks en Pip als de begeerde prinses en laat u als een volwassen kind meevoeren door dit verhaal. U zult er geen spijt van krijgen.

Bas Heijne: Onbehagen

Arend Schulp

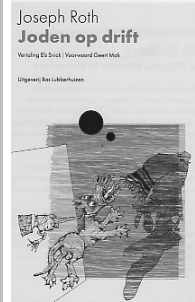
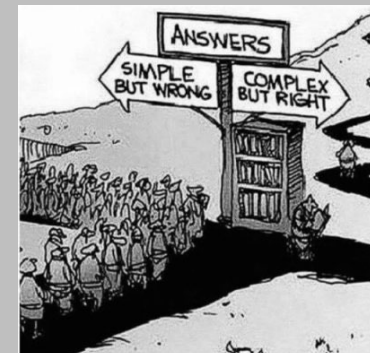
In een lovenswaardige poging de nuance terug te brengen in het debat lanceren Frank Meester en Coen Simon de reeks Nieuw Licht op de beschaafde mens en ze vroegen Bas Heijne het spits af te bijten met een opstel over de spanning tussen Freuds' lust- en realiteitsprincipe, waarbij het eerste principe in ons tijdsgewricht zodanig gefaciliteerd zou worden door allerlei vormen van makkelijk vermaak dat we het zicht op de realiteit kwijt zijn.

Heijne doet om te beginnen verslag van de Werdegang van hoopvol gelovige in de idealen van de Verlichting tot een redelijk gedesillusioneerde vijftiger die op 7 januari 2015 in Parijs van de aanslag op Charlie Hebdo moet vernemen. Niet dat hij ooit een volslagen naïeve zeloet was geweest, hij kende zijn Conrad en Dostojevski, maar hij zag een tendens naar een wereld die zich na 10 december 1948 gecommitteerd had aan de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Heijne ziet dit nog steeds als de enige weg naar een min of meer beschaafde wereld en beziet het diep tribale populisme met het afgrijzen van een studeerkamergeleerde die in een coupé met hooligans belandt. Hij moffelt gebreken van de huidige orde niet weg en hoopt op een geloofwaardige hervorming van bijvoorbeeld de EU om de identairen en populisten het zwijgen op te leggen. Maar hij ziet voorlopig alleen maar meewarig hoofdschuddende neerbuigendheid, die- begrijpelijk- olie op het vuur is voor populistten. Verstandige taal tot zover.

Maar ja, dan moet de bocht richting Freud genomen worden. Er worden dan twee Amerikaanse iconen gekozen als belichaming van het lustprincipe, de rellierige en baldadige Trump en de escapistische Mickey Mouseclub. Bij beide staat het wegdenken van hindernissen, niet het overwinnen daarvan, centraal, aldus Heijne. Waarmee een essentie van het mens-zijn wegvalt. Jammer dat Heijne niet

ziet dat Peter Pan, Alice in Wonderland en de romantische Wanderlust appetjes zijn van dezelfde boom en dat het 'oceanisch verlangen' niet alleen bij Trump te vinden is maar ook op optredens van rockartiesten als Bruce Springsteen, die eigenlijk weinig anders is dan een Trump met een gitaar. Want zijn Trump aanhangers naar gemeenschap hunkerende verwerende ongeduldige individuen, zoals Heijne ze omschrijft?

Daar lijkt speling te zitten in zijn redenering. De laatste tien bladzijden moet u zelf maar lezen. Mij bekruipt het gevoel dat psychiatrie toch een vak is en dat je niet zo één twee drie een diagnose aan het papier kunt toevertrouwen. Maatschappelijke onvrede heeft eerder historische dan psychiatrische achtergronden en die liggen bovendien lang niet alle na de tijd van de Verlichting.

Joseph Roth
Joden op drift.
Essay en reportage, met een voorwoord van Geert Mak en een verklarend nawoord van Els Snick.

Seneca, Woede & genade
Over hoe onberaden emoties te beheersen en welberaden politiek te handelen. Vertaald en ingeleid door Piet Schrijvers.

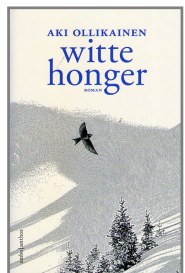

Jacques Klötters
Voorwaarts leven Achterwaarts begrijpen
J.K. schrijft zich autobio.

Michel Pellander
Amsterdam
Binnenstad
250 foto's van een stad in beweging.

Witte honger
Aki Ollikainen
Finland 1867
Een wanhopige vrouw met haar twee kinderen maakt een barre voetocht naar het beloofde land..

Schlemiel van de uitgestorven dieren
Reinier Spreen.
Het gaat hier over de quagga!..

Elite

Peter Blok

In een tijd waarin steeds meer wordt afgegeven op kunstenaars, wetenschappers, de media maar vooral op de elite in het algemeen, is het wel weer eens verrissend om een paar mooie boeken over de elite te lezen. Daar is natuurlijk het nieuwste boek van Geert Mak over het geslacht Six.

Al wat eerder, in 2013, verscheen *Defstig en ondernemend* van Barbara van Vonderen. Mak beschrijft de overgang van de macht van de traditionele 17e eeuwse landadel naar de patriciërs, voornamelijk afkomstig uit de handel. Van Vonderen geeft vooral de opkomst weer van de Amsterdamse elite, afkomstig uit de nijverheid en het bankwezen in de 19e eeuw. Beide boeken vullen elkaar dus goed aan zij het dat van Vonderen zichzelf soms lijkt te verliezen in de rijkdom aan details.

Elites volgen elkaar op maar wat ze, tot de 20e eeuw, met elkaar gemeen hadden was dat ze, naast hun werkzaamheden in het private domein, ook veel ondernamen in het publieke domein. Aanvankelijk vooral als stadsbestuurders. Veel initiatieven aan het eind van de 19e eeuw kwamen voort uit en werden gefinancierd door de elite: het opzetten van de eerste huishoudschool, ziekenhuizen, electriciteits maatschappijen, de aanleg van het Vondelpark, het Concertgebouw. Later, in de 20e eeuw, met de opkomst van overheid werden de meeste van deze taken uitgevoerd met collectieve middelen. Dat wil niet zeggen dat de elite geheel uit beeld verdween. Ze bleef actief als bestuurder van ondernemingen en publieke instellingen of in de politiek.

Wat er vooral mis ging was de overgang

van een 17e eeuwse samenleving die voornamelijk was gebaseerd op vertrouwen naar een maatschappij waarbij contracten en instituties voorop stonden. Daar is op zich niets mis mee behalve dan dat de moderne bestuurders zich niet langer de eigenaar lijken te voelen van de instellingen die ze beheerden. De hedendaagse kritiek op de elite lijkt daar zijn grondslag te vinden.

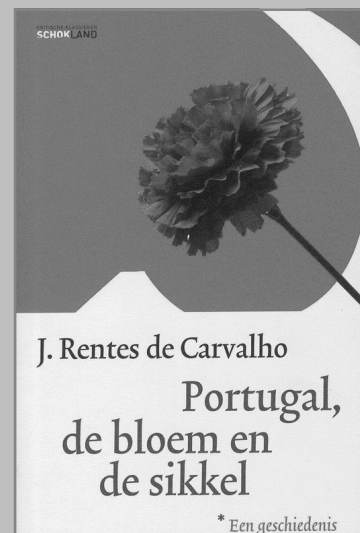
Parels van Portugal

Ton Vink

Wat we gemeen hebben met Portugal is ons, soms gedeelde, koloniale verleden en het behalen van het Europees kampioenschap voetbal zowel door het nationale elftal als door een clubteam. We liggen een straatlengte voor als het om Olympische titels gaat. Is dat een grotere verdienste dan een Nobelprijs voor literatuur te hebben mogen opstrijken?

Het is bekend dat het toekennen van deze ereprijs in de meeste landen de gemoederen nogal doet aanwakkeren en een bron is van afgunst, ruzies en intriges. We denken aan Hongarije, Rusland, Frankrijk en eveneens Portugal. In 1996 kende de Zweedse academie de prijs aan de Portugese boerenzoon en communist Jose Saramago toe, zodat de twintigjarige jongere talentvolle schrijver en psychiater Antonio Lobo Antunes betoeterd moest toekijken.

Deze internationale erkenning voor de Portugese literatuur vond plaats meer dan twintig jaar na het verschijnen van (onze ex-intellectuele gastarbeider, zie V.N.1972) J. Rentes de Carvalho zijn belangrijkste boek, en onlangs in herdruk verschenen bij Schokland, **Portugal, de bloem en de sikkel.**

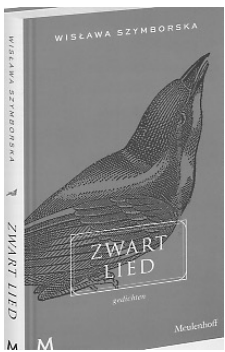

Deze onverslaanbare zwartkijker en humorist is op zijn oude dag naar zijn geboorteland teruggekeerd en wordt daar inmiddels met succes uitgegeven. Samen met –vertaler-Harry Lemmens (**De vorst, de soldaat en de reiziger**) heeft hij de Nederlandse nieuwsgierige lezer een bron van nuttige historische informatie en analyses gegeven die de deuren openen naar een beter begrijpen van de Portugese politieke geschiedenis, en haar literatuur. Op zijn specifieke eigenzinnige wijze maakt Carvalho de ene keer de kachel aan met de Portugezen, maar in ander werk op onnavolgbare wijze met ons kikkerland.(Gods toorn over Nederland)

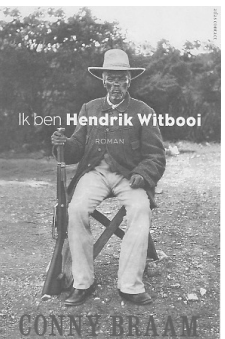
Van Antonio Lobo Antunes is ongeveer de helft van zijn oeuvre vertaald. Het merendeel van zijn gecompliceerde romans, waarin verschillende verhaallijnen onafgebroken door elkaar lopen, zijn doorspekt met herinneringen aan en ervaringen uit de koloniale oorlog die samen met het fascistisch verleden een getraumatiseerd land en getraumatiseerde schrijvers hebben achter gelaten. **Als een brandend huis** Lobo Antunes laatst vertaalde roman is een meesterlijk gecomponeerde puzzelroman voor de herfstavonden en winteravonden van deze toekomstige Nobelprijswinnaar.

Dankzij Harry Lemmens hebben we godzijdank alle mogelijkheden om de zon en de ellende uit het Portugese koloniale verleden tot ons door te laten dringen via recent vertaalde auteurs als Jose Eduardo Angualusa (**Een algemene theorie van het vergeten**), Mia Couto (**Vrouwen en as**), of Miguel Sousa Tavares (**Evenaar**), Goncalo M. Tavares (**Leren bidden in het tijdperk van de techniek**).....

lees verder volg.blz

Wislawa Szymborska
Zwart lied
Nooit eerder vertaald. De bundel gaat met name over de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog

Conny Braam
Ik ben Hendrik Witbooi
Over een van de grootste vrijheidsstrijders in de geschiedenis van Afrika.

Hanny Michaelis
Lenteloos voorjaar
Eerste deel van haar oorlogsdagboek (1940-1942).

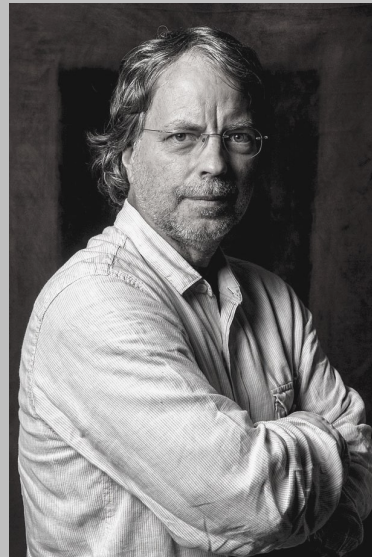
Het uitgebreide oeuvre van biologoog-schrijver-essayist-poëet **Mia Couto** is in tientallen talen vertaald. Schrijven Angualusa of Lobo Antunes voornamelijk over Angela, Sousa Tavares over Sao Torme, Goncalo M. Tavares over Brazilië, bij Mia Couto is de plaats van handeling Mozambique. Zijn ouders komen uit Portugal. Hij is in het Afrikaanse land geboren en getogen. Sprak thuis Portugees, Chissena op straat. Hij laat de lezer doordringen in de (post)koloniale verhoudingen en de verschillende werelden die elkaar kruisen. In tegenstelling tot zijn vorig gepubliceerde boek **“Slaapwandeland land** speelt: **“Vrouwen van as”** zich af in de 19^e eeuw en niet in de periode van de bevrijdingsbeweging in de zeventiger jaren. Beide boeken hebben de kruising van culturen, het dreigende geweld van stammen, heersers en overheersers als thema.

Couto weet, met de oorlog tussen Zoeloes en Kaffers, VaNguni's en VaChopi's als achtergrond, de menselijke relatie tussen een verbannen Portugese sergeant en een vijftienjarig meisje, Imani - door haar moeder As genoemd- dat met haar stam vergeefs op belofde militaire ondersteuning wacht in zijn strijd tegen vijandige stammen; op poëtische en zeer humane wijze vorm te geven in dit in meerdere perspectieven geschreven boek.

In de oneven hoofdstukken schrijft de sergeant veertien brieven naar zijn meerdere, in de even hoofdstukken is

het jonge meisje Imani aan het woord.

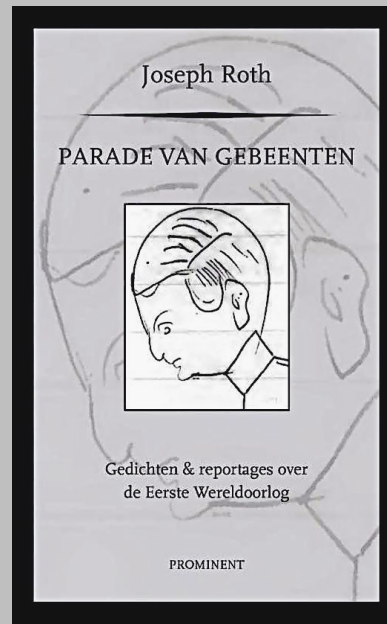
Zoals in zijn eerder vertaalde boeken maakt Couto ook in **“Vrouw van as”** gebruik van zo'n dubbele stem. Het is betreuzenswaardig dat nog geen uitgever het heeft aangedurfd andere korte verhalen dan **“De dag waarop Mabata-bata explodeerde”** te willen uitgeven.

Zijn vaak geestige, inventieve, magische, vindingrijke, huiverende, onwetenschappelijke, en talrijke korte verhalen zijn als verblindende parels, die zelfs de herinneringen aan de toverachtige bewegingen en schitteringen van de legendarische zwarte voetbalparel Eusebio de Silva Ferreira uit Mozambique, doen verbleken. Welke uitgever legt de bal op de penaltystip?

Een redelijk recente uitgave van werk van Moses Joseph Roth mag niet onvermeld blijven: **Parade van gebeenten**, Gedichten & reportages over de Eerste Wereldoorlog, Uitgeverij TIEM, in de reeks Prominent (2014). Samengesteld door Niels Bokhove, die ook de vertaling van de reportages voor zijn rekening nam. De gedichten zijn vertaald uit het Duits door Stefaan van den Bremt en Anke van der Bremt.

In deze uitgave is Joseph Roth weer een andere Janus Bifrons: nu als dichter en filosoof:

Praktische toepassing

Kazernes moet de filosoof funderen – van Duitse professoren kan men leren dat in en over 't algemeen tucht nodig is om alle scheve trekken van de persoonlijkheid languit te strekken opdat ze, in 't gelid en goed gericht tot twee rijen verdicht geüniformeerd en wel met categorische

imperatieven overeen stemt met het categorisch Pruisische appèl.

Kazernes met klem op de eerste plaats in de eerste regel van het gedicht: het lijdend voorwerp dient vooraan te staan. Een 'scheve' trek is bij uitstek het kenmerk van een persoonlijkheid en dat kunnen we in het leger natuurlijk niet hebben. Hier gaat het uitsluitend en alleen om een eenheidsworst die in uniform de dood tegemoet marcheert.

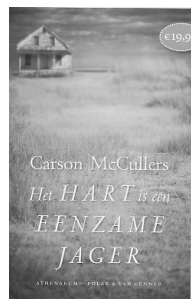
De categorische imperatief is in de zedenleer van Kant een algemeen geldig verbod van de wet der zedelijkheid, alsof oorlog en zedelijkheid in één categorie zouden passen, een wet waarin staat dat je je van kant dient te laten maken, een legaliseren van gewelddadige krijgshandelingen of soortgelijke rookgordijnen van woorden die moeiteloos worden omgekeerd in dood en verderf.

Denk eraan: wie doodt, zal gedood worden.

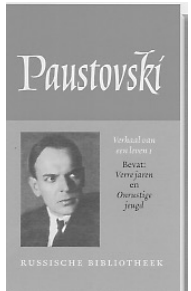
Naast dit gedicht staan er in deze bundel nog twee verwijzingen naar Kant: in het gedicht *Carnaval* en *Kanttakening bij Kant* waarvan de laatste strofe luidt:

En tevergeefs hef ik biddend mijn hand
ten hemel – daar, als onvermurwbare wil,
zit God en leest door zijn zeer wijze bril
nu al tweehonderd jaar alleen naar Kant.

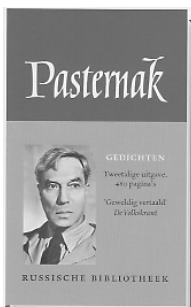
De elf reportages (“van het prieeltje naar de loopgraaf”) na de gedichten bevestigen het verbaal vermogen van de dichter en de reporter, “belijders van de zo te zeggen lelijke waarheid.”

Carson McCullers
Het HART is een EENZAME JAGER
Herdruk van een van de aller mooiste romans die wij ooit lezen. 30'er jaren in het diepe Zuiden van de VS met vier onvergetelijke personages.

Paustovski
Verre jaren & Onrustige jeugd.
We kennen deze dagboeken vanuit de Privé Domein, maar thans dus in de Russische Bibliotheek!

Pasternaki Gedichten
Tweetalige uitgave. Ook in de Russische Bibliotheek!.

De ontdekking (3)

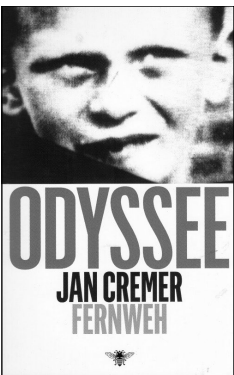
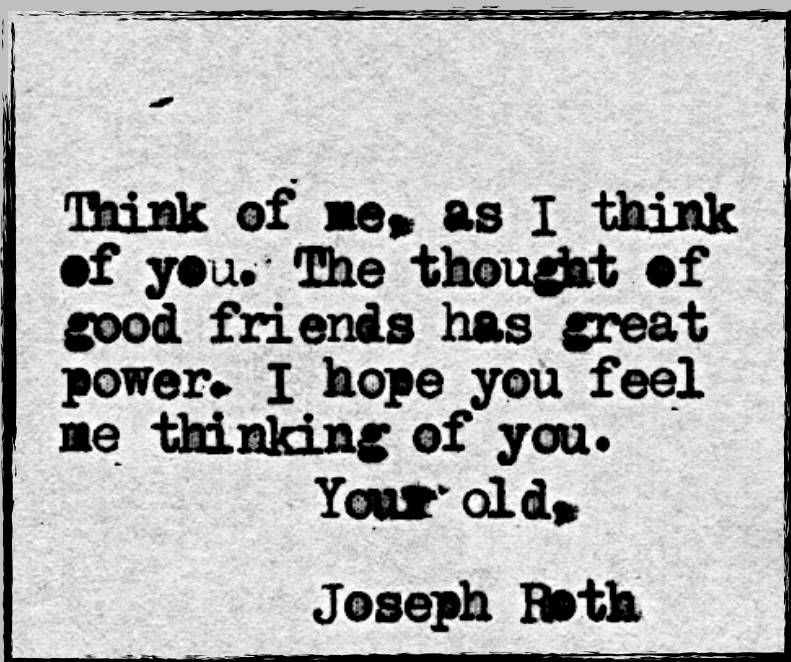
Kees Helsloot

In mijn eerste stukje in *de Bode* over de ontdekking van Moses Joseph Roth heb ik een ernstige vergissing begaan: ik heb vergeten de naam van de auteur te vermelden. Daarom de volledige titel: **Joseph Roth, *De blonde neger en andere portretten***, Samenstelling en vertaling Els Snick; Voorwoord Tommy Wieringa; Tekeningen Frans Masereel (Uitgeverij Bas Lubberhuizen, 2015)
Om volledig te zijn volgen hier de andere publicaties:

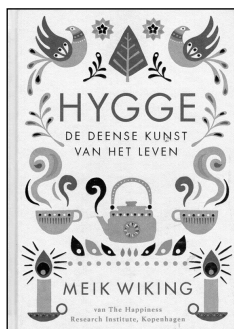
Joseph Roth, *Hotelmens*, Reportages en brieven; Samenstelling en vertaling Els Snick; Tekeningen Peter van Hugten (Uitgeverij Bas Lubberhuizen, 2014)

Els Snick, *Waar het me slecht gaat is mijn vaderland*, Joseph Roth In Nederland en België (Uitgeverij Bas Lubberhuizen, 2013)

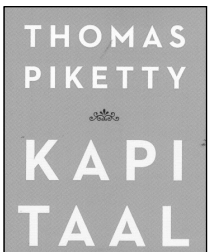
Joseph Roth, *Aardbeien, een romanfragment*, vertaald en ingeleid door Els Snick (Uitgeverij Het huis met de drie gedichten, 2016)

Jan Cremer *Odyssee*
Oudste jeugdherinneringen.

Mei Wiking *Hygge*
De Denen schijnen het gelukkigste volk op aarde.
Hun geheim: Hygge!

Piketty *Kapitaal 20e eeuw*
Goedkope herdruk.

De bewogen geschiedenis van het Armeense volk

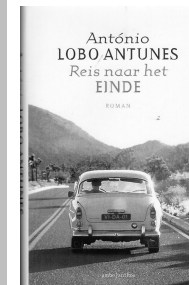
Yves van Kempen

Raqqa, Aleppo en Mosul. Steden pas sinds enkele jaren brandhaarden op de voorpagina's van onze kranten. Maar voor de Armeniërs al meer dan honderd jaar schrijvende coördinaten in hun tragische geschiedenis. Varujan Vosganian (1958), liberaal politicus en voorman van de Armeense gemeenschap in Roemenië, wekt hun veelal verduisterd verleden van overheersing, onderdrukking, deportatie en genocide meeslepend tot leven in zijn roman *Het boek der fluisteringen*.

In dit monumentale boek geeft hij stem aan de miljoenen slachtoffers van onder meer de Jonge Turken, Hitler, Stalin en Ceausescu. Het is een hommage aan al deze doden, een literair eerbetoon aan een opgejaagd volk dat een eeuw lang moest ervaren dat 'het moeilijk is om te sterven op dezelfde aarde als waar je geboren bent'.

Vosganian bouwt zijn roman op als een mozaïek van anekdotes, volkse vertellingen, persoonlijke verhalen en markante geschiedenissen. Als jongen noteerde hij op initiatief van zijn grootvader Garabet onder de tuintafel, de plek waar niemand het pluriforme gezelschap kon afluisteren, het gefluisterd vertellen over hun leven en lot. Hij vervaecht zijn familie verhalen met de geschiedenis van zijn volk. Geanimeerde beelden worden opgeroepen van de arbeidzaamheid en handelsgeest van de Armeense enclave in zijn Roemeense geboorteplaats Focsani. Gerefereerd wordt aan de in 1895 begonnen massale volkerenmoord op de Armeense christenen en uiteraard de deportatie in 1915 van zo'n anderhalf miljoen Armeniërs uit het Ottomaanse Rijk. De beklemmende enscenering daarvan in een huiveringwekkende tocht doorheen de zeven kringen naar de hel van toen en nu, Raqqa is een majestueuze referentie naar het *Inferno* uit Dante's *Goddelijke Komedie*.

Het boek der fluisteringen is meldt de uitgever op de achterkaft in *Der Spiegel* de Oost-Duitse tegenhanger van Gabriël Garcia Marquez' *Honderd jaar eenzaamheid* genoemd. Mij deed het in de evocatie van wreedheid, willekeur en onrecht evenzeer denken aan *Berichten uit Kolyma* van Varlam Sjalamov, het ijzingwekkende vuistdikke getuigenverslag over de Russische concentratiekampen in Siberië waar zoveel gedeporteerde Armeniërs het leven lieten.

António Lobo Antunes
Reis naar het einde
Nieuwe roman van deze grote Portugese schrijver in een vertaling van Harrie Lemmens.

Nederland in kleur
1907-1935
Een eeuw terug in kleurfoto's

René van Stipriaan
Lof der botheid
Beschuiving over de culturele emancipatie van de Nederlanders

Kronkel en het perpetua mobile

Frans Schouten

Simon Carmiggelt alias Kronkel laakt in het stukje *Perpetuum* de 1 April grappen die ten koste gaan van lieden die te goeder trouw zijn en enigerlei schade lijden door een zijns inziens misplaatste bedotterij. Van de misplaatste 1 April grap die gebaseerd was op het perpetuum mobile, snelt Carmiggelt/Kronkel lichtvoetig naar een TV uitzending waarin een perpetuum mobile installatie jammerlijk faalt bij de demonstratie. Dan komt Carmiggelt weer via een van zijn bekende, onverwachte wendingen tot de slotsom dat het perpetuum mobile wel zeker bestaat, niet uitgevonden door een geleerde maar door een dichter, de door hem vereerde J.C. Bloem. Hij citeert de beroemde, overbekende regels die in het stukje voorkomen waarop ik dit commentaar geef. Hij had de volgende regels erbij kunnen opnemen als bevestiging van de eeuwig cyclische ommeegang van het aardse bestaan:

*En het leven vliet gelijk het vlood,
En elk zijn is tot niet zijn geschapen.*

Geniaal zoals Bloem door twee werkwoordvormen de eindeloze beweging waarin al het leven is gevangen, zichtbaar en hoorbaar maakt: door vlieten (stromen) en vlieden (vluchten). Misschien kennen alleen kunstenaars het geheim van het perpetuum mobile als uitdrukking van het cyclische levensinzicht. In de toonkunst wordt het cyclisch eeuwig bewegende verbeeld in de canonvorm.

Marten Toonder wijdt er een van zijn onsterfelijke verhalen aan in *Heer Bommel en de Bovenbazen*. Twee virtueuze taalscheppers en -vernieuwers, Carmiggelt en Toonder, vinden elkaar hier in onbedoeld verband. Hebben we aan Toonder geen neologismen te danken die niet meer uit het spraakgebruik zijn weg te denken, zoals Denkraam, Minkukel, Zielknijper, Dorknoper, Grootgrutter en Bovenbazen? In het gezelschap van de megakapitalistische Bovenbazen introduceert heer Bommel het perpetuum mobile dat hij van Kwetal het breinbaasje heeft gekregen voor een bewezen, kleine dienst, door deze dwerg een 'futvoeder' genoemd. De Bovenbazen reageren hevig geschrokken doordat de uitvinding het mondiale beurs- en geldstelsel waardeeloos zal maken. Dank zij Tom Poes en de rechtschapen inborst van heer Ollie komt alles weer goed. Het meesterlijke verhaal is één grote critiek op de destructieve kracht van het meedogenloze, neo-liberale kapitalisme. Het is een profetische waarschuwing uit de jaren Zestig van de vorige eeuw door een vooruitziende Toonder die laat zien waarom er in deze wereld het perpetuum mobile zelfs niet MAG bestaan.

De eeuwig onontkoombare wederkeer der dingen vindt men ook terug in het prachtige essay van de Belgische schrijver/dichter Erwin Mortier die de perpetuum mobile ervaring uitdrukt in de maxime: *Wat voorbij is, begint pas.*

Perpetuum (Het Parool, 4 april 1963)

De snaakse heer, die acht landgenoten fopte met zijn perpetuum mobile, alleen omdat het één April was, is door ons blad al in de hoek gezet. Terecht dacht ik. Leuke aprilgrappen zijn trouwens hoogst zeldzaam. Ik heb jaren geleden eens meegedaan aan een kwinkslag van de radio. In een reportage werd voorgewend dat de Nachtwacht, ten gevolge van een bij het restaureren gemaakte fout, zo snel begon te verbleken dat het museum 's avonds geopend zou zijn om mensen die een laatste glimp van het meesterwerk wilden opvangen, daartoe in de gelegenheid te stellen. 't Was op zichzelf wel aardig. Maar toen ik 's avonds voor de – natuurlijk gesloten – deuren van het museum tussen de tientallen stakkers stond die er ingetuind waren, voelde ik toch maar weinig triomf.

Een oude juffrouw was er voor met de trein uit Leiden gekomen. Toen haar duidelijk werd dat zij bij de neus genomen was, verstrekte zij een droeve glimlach die mij voor het leven zal bijblijven. En ik zie haar nog met zo'n moede, versleten rug wegsloffen naar het station. Toen heb ik besloten nooit meer aan zulke dingen mee te doen.

Aprilgrappen die er op uit zijn bij eenvoudige lieden ten onrechte de hoop op enig geld te doen postvatten, zijn natuurlijk helemaal nooit leuk. Ze sorteren een erg goedkoop succes. Je vindt altijd wel een paar brave borsten die zich laten bedotten en een etmaal blij zijn met een dode mus. Maar wat is daar zo amusant aan? Ik kan het niet zien.

Het perpetuum mobile, waarop deze grap was gebaseerd, is overigens een blijkbaar onuitroeibare droom. Van Dale beschrijft het als "een werktuig dat voortdurend nuttige arbeid kan leveren zonder dat men er enig arbeidsvermogen aan geeft", en zet er achter: "een perpetuum mobile samen te stellen is onmogelijk". Dat toch telkens mensen het proberen, hebben we nog onlangs kunnen zien in de televisie uitzending "Andersdenkenden" van Jan Vrijman. Onder de vijf lieden met ongewone denkbeelden die hij voor de camera bracht, was een uitvinder die meende de steen der wijzen eindelijk te hebben gekraakt: hij had een perpetuum mobile geconstrueerd. Eerst zag je hem in zijn werkplaats – een beminnelijke man, met benijdenswaardige zekerheid

babbelend over niet zo zekere dingen. Daarna liet de camera het door hem geschapen toestel zien dat, zijns bedunkens, de eeuwigdurende beweging verwezenlijkte. 't Was een soort slinger, die inderdaad heen en weer begon te zwaaien. Eerst vrij vlot. Maar allengs langzamer en langzamer. Veel curieuzer dan de uitvinding, was de tragedie van dit voorwerp. Dingen zijn zelden tragisch. Maar omdat je eerst die vriendelijk babbelende, bona fide man had gezien, kreeg de machine die zijn denkbeelden gestalte gaf iets aandoenlijks. De waan waaraan hij zijn leven besteedde werd als het ware gevisualiseerd. Steeds trager en vermoeider bewoog de slinger op het beeldscherm en toen hij bijna stil stond zat je heftig voor die man te hopen, dat er nog één beweginkje af zou kunnen.

Maar de fut was er uit. Het apparaat stond stil. En reduceerde de opzienbarende vinding tot de droom die vele duizenden hebben gedroomd en nog vele duizenden zullen dromen. Net zo vergeefs. Er is in ons land maar één man die het perpetuum mobile onder de knie heeft gekregen. Niet eens een uitvinder. Maar een dichter. Ik bedoel J.C. Bloem die schreef:

*"Denkend aan de dood kan ik niet slapen.
En niet slapend denk ik aan de dood",
Daar hebt u het. En het zal blijven bewegen. Altijd.*

Kronkel

Insomnia.

Denkend aan de dood kan ik niet slapen.
En niet slapend denk ik aan de dood,
En het leven vliet gelijk het vlood,
En elk zijn is tot niet zijn geschapen.

Hoe onmachtig klinkt het schriek 'te wapen',
Waar de levenswil ten strijd mee noodt,
Naast der doodsklaroenen schrille stoot,
Die de grijsaards oproept met de knapen.

Evenals een vrouw, die eens zich gaf,
Baren moet, of ze al dan niet wil baren,
Want het kind is groeiende in haar schoot,
Is elk leven zwanger van de dood,
En het voorbestemde doel van 't paren
Is niet minder dan de wieg het graf.

(J.C. Bloem, Verzamelde gedichten, 's-Gravenhage 1953)